

УДК 334.138.65.35:338.2

DOI: <https://doi.org/10.32782/2708-0366/2023.17.8>**Косович Б.І.**

кандидат економічних наук, доцент,
Львівський національний університет імені Івана Франка
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4760-3098>

Kosovych Bohdana*Ivan Franko National University of Lviv*

ЗМІЦНЕННЯ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ ЯК ГУМАНІЗАЦІЙНИЙ НАПРЯМОК РОЗВИКУ ЕКОНОМІКИ ТА ПІДПРИЄМНИЦТВА

STRENGTHENING FOOD SECURITY OF UKRAINE HOW HUMANIZATION DIRECTION OF DEVELOPMENT OF THE ECONOMY AND ENTREPRENEURSHIP

Стаття присвячена проблематиці зміцнення продовольчої безпеки України як основи людинонаправленого розвитку економіки та підприємництва. Констатовано, що загроза голоду мільйонів людей стала сьогодні об'єктивною реальністю. Визначено збитки завдані збройною агресією РФ аграрному сектору України та їхній вплив на продовольчу безпеку у світі. Проаналізовано стан продовольчої безпеки України на основі оцінки її рівня за показниками Глобального індексу продовольчої безпеки. Виділено країни з найвищими результатами в рейтингу та позиції України серед країн світу за компонентами продовольчої безпеки. Аргументовано, що важливою складовою розвитку вітчизняної економіки в період війни та післявоєнний період є відновлення аграрного сектору. Запропоновано форми та способи зміцнення продовольчої безпеки як гуманізаційного напрямку розвитку економіки у повоєнний період.

Ключові слова: глобальний індекс продовольчої безпеки, подолання голоду, гуманізація економіки, забезпечення продовольством населення, компоненти продовольчої безпеки.

The article is devoted to the issue of strengthening Ukraine's food security as a basis for people-oriented development of the economy and entrepreneurship. It has been established that the threat of starvation for millions of people has become an objective reality today. The damages caused by the armed aggression of the Russian Federation to the agricultural sector of Ukraine and their impact on food security in the world are determined. The state of food security of Ukraine was analyzed based on the assessment of its level according to the indicators of the Global Food Security Index. The countries with the highest results in the rating and the position of Ukraine among the countries of the world in terms of food security components are highlighted. It is argued that an important component of the development of the domestic economy during the war and post-war period is the restoration of the agricultural sector. Strengthening food security is an important component of the humanistic development of the economy, as emphasis is placed on improving people's quality of life, ensuring their basic needs, preventing hunger, malnutrition and poverty. Processes of strengthening food security and restoration of the agricultural sector as a humanizing direction of economic development should be carried out in such forms as: 1) support of social stability; 2) stimulation of economic development; 3) health and education; 4) development of innovation in the agricultural sector; 5) greening of agriculture; 6) general international responsibility. Humanizing methods of strengthening food security are: formation of a monitoring system of the state of food security in order to detect and prevent food threats in advance; development of an action plan for providing the population with food in emergency situations; implementation of measures for the development of sustainable agribusiness; control of food quality and safety. The restoration of the domestic agricultural sector will provide an opportunity to strengthen food security in Ukraine and the world, which will become the basis for achieving the human-oriented Sustainable Development Goals.

Key words: global index of food security, overcoming hunger, humanizing the economy, providing food to the population, components of food security.

Постановка проблеми. Основними факторами, що посилюють проблему голоду й нестатку продуктів в епоху антропоцена є демографічні зміни, дефіцит природних ресурсів, політична нестабільність, кліматичні виклики, які деструктивно впливають на забезпечення продовольством населення. А найбільшим лихом є варварські воєнні дії РФ на Українських землях, що не лише зупинили реалізацію Цілей сталого розвитку, а призвели до катастрофічних наслідків – тисячі жертв, масштабні руйнування інфраструктури, величезні втрати і пошкодження в аграрному секторі, окремі агропідприємства повністю зазнали знищення, на значній частині земель неможливо здійснювати сільськогосподарські роботи, ускладнено доступ підприємств до ресурсів і сировини, блокування морських портів унеможливило експорт сільськогосподарської продукції традиційними торговельними шляхами тощо. Війна РФ негативно впливає на зміну клімату, загрожує глобальним зусиллям з досягнення цілей Паризької кліматичної угоди й тим самим ще більше загострює продовольчу безпеку у світі.

Усі ці чинники свідчать про важливість розгляду питання продовольчої безпеки як напряму гуманізаційного розвитку економіки і підприємництва. Розв'язання проблеми продовольчої безпеки має глобальне загальнолюдське значення та сприятиме формуванню більш благополучного розвиваючого суспільства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання продовольчої безпеки завжди користувались увагою іноземних і вітчизняних науковців та практиків. Гринчишин В. досліджує методологічні основи продовольчої безпеки України та виділяє напрями політики держави у реалізації рішень зі забезпечення продовольчої безпеки [2, с. 144]. Курман Т. зазначає, що для України, яка перебуває в надскладних умовах воєнного стану, питання продовольчого забезпечення й подолання негативних наслідків порушення агровиробничих процесів набувають особливого значення та потребують правового забезпечення [3, с. 124]. Тореро М. розглядає важливість для світу українського сільськогосподарського виробництва та виклики з якими зіштовхнулися фермери під час війни [4]. Степаненко С. пропонує вирішення стратегічних завдань підвищення рівня добробуту населення України та забезпечення продовольчої безпеки нації через фінансове забезпечення інклюзивного розвитку агросектору [5, с. 176]. Науковці визначають, що в призмі сучасних викликів з метою зміцнення продовольчої безпеки країни та забезпечення збалансованого розвитку не лише економіки, а й суспільства потрібно розвивати «розумні» агроінновації, які б поєднували високотехнологічне агровиробництво, екологічну складову та створювали додану вартість [6, с. 84].

Водночас наукових акцентів потребує саме розвідка питань зміцнення продовольчої безпеки як людинонаправленого розвитку економіки і підприємництва у часи воєнного стану та повоєнної ревіталізації.

Формулювання цілей статті. Метою запропонованого дослідження є вивчення важливості зміцнення продовольчої безпеки як основи розвитку економіки та підприємництва в гуманізаційному напрямку, з'ясування стану продовольчої безпеки України на основі оцінки її рівня за результатами Глобального індексу продовольчої безпеки та визначення рейтингу України за компонентами продовольчої безпеки серед країн світу, виділення першочергових кроків зміцнення продовольчої безпеки задля гуманізації української економіки, визначення форм і способів зміцнення продовольчої безпеки як гуманізаційного напрямку розвитку економіки у повоєнний період.

Виклад основного матеріалу. Протягом останніх десятиліть мільйони людей у світі все більше стикаються з голодом, нестачею чистої питної води, недоїданням. Однією з першочергових глобальних Цілей сталого розвитку є подолання голоду, що змістовно наповнює п. 24 підсумкового документу Саміту ООН, зокрема: «...в пріоритетному порядку покінчити з голодом і досягти продовольчої безпеки, а також покласти край всім формам недоїдання» [7]. Світове співтовариство не повинно порушити свою обіцянку «покінчити з голодом і недоїданням до 2030 року». Залишається лише сім років для розв'язання цих нагальних питань.

Показники Всесвітньої продовольчої програми (World food programmer, WFP) [8] свідчать, що понад 345 мільйонів людей стикнувся з високим рівнем відсутності продовольчої безпеки у 2023 році. Це удвічі більше порівняно з 2020 роком. Очікується, що щонайменше 129 000 людей зазнають голоду в Буркіна-Фасо, Малі, Сомалі та Південному Судані. Всесвітня продовольча програма зазначає: кількість людей, які відчувають гострий голод, продовжує зростати такими темпами, що фінансування навряд чи зможе відповідати потребам, а вартість доставки продовольчої допомоги є рекордно високою, оскільки ціни на продукти та паливо зросли. Незадоволені потреби підвищують ризик голоду та недоїдання. Якщо необхідні ресурси не будуть доступні, ціну, яку доведеться заплатити, будуть втрачені життя та скасування важко зароблених досягнень розвитку [8].

Забезпечення стабільного доступу до продовольства є критично важливим завданням як для гармонійного розвитку суспільства, так і для просування гуманізаційного напрямку в економіці та підприємстві.

За оцінками продовольчої та сільськогосподарської організації (Food and Agriculture Organization, FAO) [9], якщо війна в Україні триватиме, глобальна кількість голодуючих може зрости ще щонайменше на 8-13 мільйонів людей. Найбільш виражене зростання відбудеться в Азіатсько-Тихоокеанському регіоні, за яким слідує країни Африки на південь від Сахари, а також Близький Схід і Північна Африка. Війна виявила тісний зв'язок між Україною та голодуючими дітьми Африки. Позитивом є лише те, що Україна, як одна з глобальних продовольчих лідерів, довела наскільки важлива її роль у функціонуванні світового аграрного ринку. Сучасний рівень глобалізації передбачає миттєвий запуск глобальних негативних ланцюгових реакцій за принципом доміно, і що б то не було чи кліматичні зміни, чи політична нестабільність, війна, чи продовольча безпека, чи пандемія тощо. Все це вже стосується кожного в планетарному масштабі.

Група ООН з реагування на глобальні кризи попереджає про «глобальну кризу вартості життя», що спричинена зростанням цін на продовольство та енергоносії. Вже зараз кожній десятій людині у світі не вистачає їжі. Світовий банк прогнозує, що кожне підвищення світових цін на продовольство в процентному пункті штовхне ще 10 мільйонів людей світу до крайньої бідності [10]. Зростання цін на продукти харчування, паливо, добрива у поєднанні з обмеженням експорту зерна з України ще більше загострює продовольчу кризу.

Стан продовольчої безпеки України проводиться на основі аналізу її рівня з використанням результатів Глобального індексу продовольчої безпеки (англ. Global Food Security Index, GFSI), який розробила й щороку публікує організація Economist Intelligence Unit [11]. Зазначений індекс/оцінка (Overall score) агрегується з 59 індикаторів у розрізі чотирьох компонентів:

1. Економічна доступність (Affordability);
2. Фізична доступність (Availability);
3. Якість і безпека продовольства (Quality and Safety Foods);
4. Стійкість і адаптація (Sustainability and Adaptation) (до 2021 р. – природні ресурси та стійкість).

У 2022 році Глобальний індекс продовольчої безпеки (GFSI) був визначений з вивченням викликів та розробки рішень для продовольчої безпеки у 113 країнах світу (таблиця 1).

Як видно з даних таблиці 1, серед представлених країн найвищі показники Глобального індексу продовольчої безпеки мають європейські країни. Перші п'ять позицій у рейтингу займають Фінляндія (83,7), Ірландія (81,7), Норвегія (80,5), Франція (80,2), Нідерланди (80,1). Ці країни займають високий рейтинг і за такими компонентами як «якість та безпека», «стійкість та адаптація», лише Нідерланди поступаються в даних рейтингах, проте вони займають третю позицію в компоненті «економічної

Таблиця 1

**Рейтинг України та ТОП-21 країна світу за Глобальним індексом
продовольчої безпеки (GFSI) у 2022 році**

Країни	Глобальний індекс продовольчої безпеки		Компоненти							
			економічної доступності		фізичної доступності		якості та безпеки		стійкості та адаптації	
	місце	бали	місце	бали	місце	бали	місце	бали	місце	бали
Фінляндія	1	83,7	7	91,9	15	70,5	4	88,4	2	82,6
Ірландія	2	81,7	4	92,6	15	70,5	9	86,1	3	75,1
Норвегія	3	80,5	28	87,2	51	60,4	8	86,8	1	87,4
Франція	4	80,2	11	91,3	18	69,0	6	87,7	8	70,3
Нідерланди	5	80,1	3	92,7	14	70,7	12	84,7	13	69,2
Японія	6	79,5	16	89,8	1	81,2	30	77,4	20	66,1
Канада	7-8	79,1	25	88,3	6	75,7	1	89,5	29	60,1
Швеція	7-8	79,1	7	91,9	21	68,3	11	85,0	14	68,3
Великобританія	9	78,8	10	91,5	10	71,6	29	77,6	6	71,1
Португалія	10	78,7	15	90,0	4	77,0	21	79,8	23	64,5
Швейцарія	11	78,2	18	89,2	5	76,8	41	73,5	11	69,5
Австрія	12	78,1	11	91,3	26	67,1	17	81,2	10	69,7
США	13	78,0	29	87,1	31	65,1	3	88,8	12	69,4
Данія	14-15	77,8	6	92,1	39	63,2	2	89,1	24	63,8
Нова Зеландія	14-15	77,8	9	91,6	22	67,7	42	73,1	3	75,1
Чеська Республіка	16	77,7	11	91,3	17	69,4	12	76,3	8	70,3
Бельгія	17	77,5	4	92,6	33	64,6	4	88,4	27	61,0
Коста Ріка	18	77,4	41	83,0	8	73	23	79,2	5	73,3
Німеччина	19	77,0	26	87,9	27	67	20	79,9	7	70,8
Іспанія	20	75,7	20	89,0	40	63,1	17	81,2	19	66,4
Польща	21	75,5	27	87,4	35	63,8	15	81,5	15	66,7
.....										
Україна	71	57,9	65	66,6	93	48,1	52	71,3	94	43,5

Джерело: складено автором за даними [11]

доступності», що вимірює здатність споживачів купувати продукти харчування, їх вразливість до цінових шоків та наявність програм і політик для підтримки споживачів при виникненні шоків. Японія (79,5) посіла шосту позицію у загальному рейтингу та першу за компонентом «фізична доступність» (81,2 бали), що вимірює рівень розвитку сільськогосподарського виробництва, національні й фермерські можливості з розповсюдження продуктів харчування та інноваційні дослідження в розширенні сільськогосподарського виробництва.

Глобальний індекс продовольчої безпеки (GFSI 2022) [11] констатує, що у 2022 році Україна посіла 71-ше місце зі 113 країн – останнє серед країн Європи, і це на 17 рейтингових позицій гірше, ніж у 2021 році і на 27 рейтингових позицій нижче, ніж 10 років тому. За рейтинговим місцем це один із найгірших показників за

весь період дослідження, з абсолютною величиною (57,9 бали). Загалом продовольча безпека України істотно погіршилася й залишається досить слабкою, особливо порівняно з ТОП-21 країною лідерів (табл. 1). Порівнюючи показники України із сусідньою країною Польщею, то рівень продовольчої безпеки України відстає аж на 50 позицій, що є досить великим розривом, над яким потрібно ґрунтовно працювати використовуючи власний потенціал та досвід передових країн. Польща відзначається високими результатами (15 місця серед 113 держав) у рейтингу компонентів «якості та безпеки» й «стійкості та адаптації», що характеризує її високий рівень безпечності продуктів харчування та стійкість до ризиків.

Загалом у 2022 р. продовольча безпека в Україні погіршилася за більшістю показників порівняно з попереднім роком. Серед компонентів у абсолютному вимірі найбільше скорочення відбулося щодо економічної доступності (на 7,8 бали), сталості та адаптації (6,8 бали), дещо менше – якості та безпеки продовольства (на 4 бали). Найгірша ситуація в Україні серед компонентів є за «фізичною доступністю продовольства» – у рейтингу займає 93 місце (з абсолютною величиною 48,1 бали) та «сталістю і адаптацією» – 94 місце у рейтингу з абсолютною величиною 43,5 бали. Відносно краща ситуація з «економічною доступністю продовольства», проте й тут Україна посідає 65 позицію. Єдиним компонентом, де Україна досягла кращого за середньосвітової показник (65,9 бали), є «якість та безпека продовольства» – 52 позиція у рейтингу з абсолютною величиною 71,3 бали. Компонент «якість та безпека» – вимірює різноманітність і поживність середніх раціонів та безпеку продуктів харчування. Це чи не один із найважливіших компонентів в Глобальному індексі продовольчої безпеки, має гуманізаційну складову, оскільки прямо пов'язаний зі здоров'ям людини, від того, що людина споживає залежить її загальний стан здоров'я, самопочуття, тривалість життя тощо. Враховуючи те, що Україна має непогані позиції в цьому компоненті (52 місце), тому потрібно розвивати цю сильно сторону, зокрема у напрямку органічного виробництва. Україна має колосальний аграрний ресурс, який варто вміло використовувати розвиваючи органічне виробництво – продукцію з вищим показником доданої вартості.

Проведений порівняльний аналіз показників України та ТОП-21 країни лідерів за Глобальним індексом продовольчої безпеки констатує про наявність можливостей для покращення існуючих показників та розвитку агросектору в сторону зміцнення не лише продовольчої, а й економічної безпеки України.

Україна має значний потенціал для зміцнення продовольчої безпеки. За результатами 2019–2020 років Україна посіла перше місце у світі з експорту соняшникової олії, друге – з експорту ячменю, увійшла до четвірки найбільших експортерів кукурудзи та п'ятірки найбільших експортерів пшениці. Внесок України у світовий продовольчий ринок 2021 року еквівалентний харчуванню близько 400 млн людей, і це без врахування населення України [12].

Традиційно українці ведуть домашні сімейні господарства (у формі невеликої дачної ділянки, чи городу у бабусі на селі), які забезпечують їх не лише органічним борщовим набором продуктів та фруктами, але й м'ясо-молочними виробами. Кожна друга сім'я в Україні причетна до ведення домашнього сільського господарства. Тому в найгостріший період повномасштабної війни, українці спільними зусиллями і гуманними вчинками допомагаючи один одному, зуміли уникнути продовольчої кризи.

Відновлення роботи «зернової ініціативи» дозволить запобігти різкому падінню сільськогосподарського виробництва в Україні, що є критично важливим і для світу, враховуючи її вагомую роль у постачанні олійних та зернових культур на світовий ринок. Призупинення «зернового коридору», на додаток до війни, створює виклик для фермерів через високі логістичні витрати на експорт альтернативними маршрутами. [4] Альтернативні маршрути збільшують вартість логістичних послуг, впливаючи на міжнародні ціни додатковими витратами, обмежуючи доступ до продуктів харчування найбільш потребуючих верств населення.

Через повномасштабне вторгнення на територію України ситуація у сфері забезпечення продовольством з кожним днем тільки погіршується. Весь світ спостерігав за тим, як московські окупанти у 2022 році нищили аграрний потенціал України, як внаслідок артилерійських обстрілів знищували зерносховища, як палали в пожежах десятки й сотні гектарів врожаю зернових культур тощо. Ворог замінував тисячі гектарів земель, що ускладнило посіви культур. Все це створює реальну загрозу продовольчої кризи на національному і глобальному рівнях [3].

Експерти зазначають, що другою за розмірами статтею нанесених збитків аграріям – це крадіжка або цілковите знищення вже виробленої сільськогосподарської продукції [13]. Україна зазнала збитків через втрати зернової, олійної та іншої сільськогосподарської продукції не лише внаслідок знищення, але й через систематичне вивезення її окупантами з української території. Дані Мінагрополітики зазначають, що за час війни рф було викрадено або повністю знищено 2,8 млн тонн зернових та 1,2 млн тонн олійних культур врожаю 2021 року, загальною вартістю 1,87 млрд доларів. За період війни було втрачено 212 тис голів великої рогатої худоби, 95 тис голів кіз та овець, 507 тис голів свиней, майже 11,7 млн голів птиці та майже 400 тис бджолосімей. Орієнтовна вартість збитків нанесених аграрним підприємствам в тваринництві та бджільництві складає більше 362 млн доларів [14].

Згідно останніх підрахунків здійснених фахівцями KSE Агроцентр і Мінагрополітики, вартість збитків агропромислового комплексу України нанесених в результаті агресивних дій рф, орієнтовно становить 6,6 млрд доларів. Сума зазначених збитків складає 23% від усієї вартості активів аграрних підприємств, тобто майже чверть аграрного сектору України зруйновано [15].

Аграрний сектор України зазнав величезних фінансових і матеріальних втрат через військову агресію рф, так як дуже часто бої відбуваються на значній частині сільськогосподарських земель аграрних підприємств та фермерських домогосподарств. Також через воєнні дії існує велика небезпека забруднення сільськогосподарських угідь боеприпасами, які не вибухнули, розлитими паливно-мастильними матеріалами та замінованими полями.

Українські аграрії прикладають неймовірні зусилля для забезпечення продовольчої безпеки держави та порятунку найбільш потребуючого населення планети від голоду. Безперечно в умовах війни та післявоєнної відбудови аграрний сектор української економіки потрібно ревіталізувати шляхом: модернізації переробної сфери; збільшення доданої вартості у виробництві; розвитку українських агропідприємств на основі «зеленого курсу» Green Deal; впровадження інноваційних технологій з раціонального використання ресурсів та безвідходного аграрного виробництва.

В національній системі формування продовольчої безпеки агросектор потребує інноваційних підходів розвитку. Інновації у формуванні продовольчої безпеки мають опиратися на інституційні, техніко-технологічні, екологічні та соціальні вдосконалення системи ведення сільського господарства, використання сучасних цифрових технологій, нових наукових досліджень, інклюзивних ідей, «розумних» агроінновацій [6, с. 84].

Зміцнення продовольчої безпеки є важливою складовою гуманізаційного розвитку економіки, оскільки робляться акценти на покращенні якості життя людей, забезпеченні їхніх основних потреб, запобіганні голоду, недоїданні та бідності. Процеси зміцнення продовольчої безпеки та відновлення аграрного сектору як гуманізаційного напрямку розвитку економіки слід здійснювати за такими формами, як: 1) підтримка соціальної стабільності – передбачає забезпечення населення доступною їжею, зменшує ризик конфліктів та неспокою через недоїдання чи голод. Не доступність до продовольства може призвести до соціальних конфліктів та напруженості в суспільстві; 2) стимулювання економічного розвитку – зміцнить формування продовольчої бази, сприятиме розширенню інших галузей економіки, таких як перероблення продуктів харчування, логістика, торгівля тощо. Важливо розвивати нові технології переробки сільськогоспо-

дарської сировини всередині країни й збільшувати частку готової харчової продукції та здійснювати виробництво продуктів з більшим вмістом доданої вартості в експорті; 3) здоров'я і освіта – забезпечення населення якісними продуктами сприяє покращенню фізичного та психічного здоров'я людей та підвищує здатність здобувати освіту, збільшує продуктивність, що в свою чергу буде розвивати нові ідеї та інновації в економіці; 4) розвиток інновації в аграрній сфері – збільшить продуктивність, зменшить втрати врожаю, формуватиме креативні напрями ревіталізації агросектору, забезпечить стабільний доступ до продовольства; 5) екологізація сільського господарства – сприятиме сталому розвитку агросфери, протидіятиме негативним для аграрного виробництва кліматичним змінам; 6) загальна міжнародна відповідальність – є глобальним завданням, яке вимагає спільних зусиль країн і міжнародних організацій в зміцненні продовольчої безпеки. Це посприє міжнародному співробітництву і спільній відповідальності за майбутні напрями зміцнення продовольчої безпеки.

Гуманізаційними способами зміцнення продовольчої безпеки є: формування системи моніторингу стану продовольчої безпеки задля виявлення та завчасного запобігання продовольчої загрози; розроблення плану дій забезпечення населення харчовими продуктами в умовах надзвичайних ситуації, зокрема воєнного стану; впровадження заходів з розвитку стійкого агропромислового виробництва (агропідприємництва); пошук інноваційних рішень з диверсифікації агровиробництва; створення стійких логістичних агросистем; контроль якості та безпечності продуктів харчування. Все це сприятиме зміцненню здоров'я нації, забезпечить конкурентоспроможність аграрної продукції на європейських ринках та пришвидшить євроінтеграційні процеси України.

Висновки. З точки зору продовольчої безпеки у планетарному масштабі кожен день російської війни проти України відчутно та негативно позначається на рівні забезпечення життєвих потреб мільйонів людей у всьому світі.

За сучасних умов та з урахуванням перспектив досягнення Цілей сталого розвитку пріоритетного значення набуває зміцнення продовольчої безпеки як гуманізаційного напрямку розвитку української економіки через вирішення соціальних та екологічних проблем в аграрному секторі, модернізації переробної сфери, виробництво продукції з високою доданою вартістю, впровадження «розумних» агроінновацій.

Відбудова вітчизняної економіки у повоєнний період задля зміцнення продовольчої безпеки має здійснюватися через окреслені в запропонованому дослідженні форми й способи. Подолання голоду та недоїдання у світі є першочерговим завданням, що визначає гуманізаційні принципи сучасної економіки. Це прямо пов'язано зі здоров'ям людей та якістю їхнього життя. Відновлення агросектору нашої держави дасть можливість зміцнити продовольчу безпеку в Україні та світі, що стане основою для досягнення людиноорієнтованих Цілей сталого розвитку ООН.

Список використаних джерел:

1. Косович Б.І. Гуманізація: інтерпретація кризь призму економіки. *Вісник Львівського університету. Серія економічна*. Львів : ЛНУ ім. Івана Франка, 2021. Випуск 61. С. 36–46. DOI: <http://dx.doi.org/10.30970/ves.2021.61.0.6103>
2. Гринчишин В.С. Методологічні основи дослідження продовольчої безпеки України. *Економічна наука: Економіка та держава*. 2020. № 2. С. 141–146.
3. Курман Т. Агробізнес та продовольча безпека: проблеми правового забезпечення в умовах воєнного стану. *Аналітично-порівняльне правознавство. Ужгородський національний університет*. 2022. № 3. С. 122–126.
4. Максимо Тореро, головний економіст Продовольчої та сільськогосподарської організації ООН (ФАО). URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/html> (дата звернення: 16.08.2023).
5. Степаненко С.В. Диверсифікація джерел інклюзивного інвестування аграрних бізнес суб'єктів. *Таврійський науковий вісник. Серія : Економіка*. 2023. Випуск 16. С. 175–184. DOI: <https://doi.org/10.32782/2708-0366/2023.16.23>

6. Косович Б., Поврозник П., Киретів А. Інновації як складова формування продовольчої безпеки України. *Держава та регіони. Серія : Економіка та підприємництво*. 2022. № 3 (126). С. 80–85. DOI: <https://doi.org/10.32782/1814-1161/2022-3-12>
7. Resolution adopted by the General Assembly on 25 September 2015 70/1. *Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development*. UN. URL: <http://www.un.org/ga/search/view> (дата звернення: 05.07.2023).
8. A global food crisis. WFP (World food programme). URL: <https://www.wfp.org/global-hunger-crisis> (дата звернення: 16.08.2023).
9. Food and Agriculture Organization, FAO. 2022. World Food Situation. URL: <https://www.fao.org/worldfoodsituation/en/> (дата звернення: 07.07.2023).
10. United Nations. 2022. Global impact of the war in Ukraine: Billions of people face the greatest cost-of-living crisis in a generation. Brief No. 2. UN global crisis response group on food, energy and finance, 8 June 2022. URL: <https://www.undp.org/publications> (дата звернення: 20.07.2023).
11. Global Food Security Index 2022. URL: <https://impact.economist.com/sustainability/project/food-security-index/download-the-index>. (дата звернення: 22.07.2023).
12. Мінагро: Україна годує 400 мільйонів людей у світі, у планах – нагодувати мільярд. URL: <https://www.epravda.com.ua> (дата звернення: 29.08.2023).
13. Dalevska N., Boiko V. Development of the bankruptcy institute in Ukraine in the context of ensuring economic security of business. *Наукові праці ДонНТУ. Серія : «Економічна»*. 2022. № 1(25). С. 79–87.
14. Міністерство економіки, торгівлі та сільського господарства України. URL: <https://www.me.gov.ua> (дата звернення: 24.08.2022).
15. Сумарні втрати склали \$40 млрд, які через війну отримав аграрний сектор України. URL: <https://www.epravda.com.ua> (дата звернення: 12.08.2023).

References:

1. Kosovych B. I. (2021) Humanizatsiia: interpretatsiia kriz pryizmu ekonomiky [Humanization: interpretation through the prism of economies]. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriia ekonomichna*. Lviv: LNU im. Ivana Franka, vol. 61, pp. 36–46. DOI: <http://dx.doi.org/10.30970/ves.2021.61.0.6103>
2. Hrynchyshyn V. Ye. (2020) Metodolohichni osnovy doslidzhennia prodovolchoi bezpeky Ukrainy [Methodological foundations of food security research in Ukraine]. *Ekonomichna nauka: Ekonomika ta derzhava*, no. 2, pp. 141–146.
3. Kurman T. (2022) Ahrobiznes ta prodovolcha bezpeka: problemy pravovoho zabezpechennia v umovakh voiennoho stanu [Agribusiness and food security: problems of legal protection under martial law]. *Analitichno-porivnialne pravoznavstvo. Uzhhorodskiy natsionalnyi universytet*, no. 3, pp. 122–126.
4. Maksimo Torero, holovnyi ekonomist Prodovolchoi ta silskohospodarskoi orhanizatsii OON (FAO) [Maximo Torero, Chief Economist of the Food and Agriculture Organization of the United Nations (FAO)]. Available at: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/html> (accessed August 16, 2023).
5. Stepanenko S. V. (2023) Dyversyfikatsiia dzherel inkluzyvnoho investuvannia ahrarykh biznes sub'ektiv [Diversification of sources of inclusive investment of agrarian business entities]. *Tavriiskiy naukoviy visnyk. Seriia: Ekonomika*, no. 16, pp. 175–184. DOI: <https://doi.org/10.32782/2708-0366/2023.16.23>
6. Kosovych B., Povroznyk P., Kyretiv A. (2022) Innovatsii yak skladova formuvannia prodovolchoi bezpeky Ukrainy [Innovations as a component of the formation of food security of Ukraine]. *Derzhava ta rehiony. Seriia: Ekonomika ta pidpriemnytstvo*, no. 3 (126), pp. 80–85. DOI: <https://doi.org/10.32782/1814-1161/2022-3-12>
7. Resolution adopted by the General Assembly on 25 September 2015 70/1. *Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development*. UN. Available at: <http://www.un.org/ga/search/view> (accessed July 05, 2023).
8. A global food crisis. WFP (World food programme). Available at: <https://www.wfp.org/global-hunger-crisis> (accessed August 16, 2023).
9. Food and Agriculture Organization, FAO. 2022. World Food Situation. Available at: <https://www.fao.org/worldfoodsituation/en/> (accessed July 07, 2023).

10. United Nations (2022) Global impact of the war in Ukraine: Billions of people face the greatest cost-of-living crisis in a generation. Brief No. 2. UN global crisis response group on food, energy and finance, 8 June 2022. Available at: <https://www.undp.org/publications> (accessed July 20, 2023).

11. Global Food Security Index 2022. Available at: <https://impact.economist.com/sustainability/project/food-security-index/download-the-index> (accessed July 22, 2023).

12. Minahro: Ukraina hoduie 400 milioniv liudei u sviti, u planakh – nahoduvaty miliard [Minagro: Ukraine feeds 400 million people in the world, with plans to feed a billion]. Available at: <https://www.epravda.com.ua> (accessed August 29, 2023).

13. Dalevska N., Boiko V. (2022) Development of the bankruptcy institute in Ukraine in the context of ensuring economic security of business *Naukovi pratsi DonNTU. Seriya: "Ekonomichna"*, no. 1(25), pp. 79–87.

14. Ministerstvo ekonomiky, torhivli ta silskoho hospodarstva Ukrainy [Ministry of Economy, Trade and Agriculture of Ukraine]. Available at: <https://www.me.gov.ua> (accessed August 24, 2023).

15. Sumarni vtraty sklaly \$40 mlrd, yaki cherez viinu otrymav ahraryni sektor Ukrainy [The total losses amounted to \$40 billion, which the agrarian sector of Ukraine received as a result of the war]. Available at: <https://www.epravda.com.ua> (accessed August 12, 2023).